

ANTE STARČEVIĆ: SABORSKI GOVOR

(Zagreb, 1861.)

Na Hrvatskom saboru 1861. prvi put kao zastupnik nastupio je Ante Starčević (1823.-1896.) koji je, uz Eugena Kvaternika, utemeljitelj Stranke prava. Starčević je 26. lipnja održao govor u kojemu je sustavno kritizirao dugotrajni odnos austrijske vlade prema Hrvatima. U govoru je naglasio da je politički cilj Hrvata ostvarenje neovisnosti na temelju hrvatskoga državnog prava. Od tada pravaštvo sve izraženije djeluje na politički razvoj hrvatskoga naroda.

Austrijansku zapovied, kojom nam se nalaže, da odnošenje naše domovine naprama Ungariji pretresujemo, razmatrao je s koje komu drago strane, ja nikako ne mogu razabrati, da li nam je onom zapoviedju bezobraznija poruga namienjena, ali je drzovitije i samovoljnije pogazeno pravo naše kraljevine, ali nam je hudobnije bačeno sjeme zavadnje s narodi Ungarije, sjeme iz koga se Austrija našoj konačnoj propasti nada. Doista, da bude tom zapoviedju šta boljega namjeravano, ni za nju se ne bi znalo kao što evo prošlo tristo godina mi austrijanski Hrvati za nikakovo dobro ne znamo. Ako bi tko mislio, da je Austrija tu zapovied, koju jedni smatraju za priedlog priestolja, izdala u očinskoj želji, za da se s narodi Ungarije i poimenu s pukom magjarskim kon po sve nas škodljive smutnje i omražnje pomirimo i poprijateljimo, ja kažem, da bi mi svi Austriji bili zahvalniji, kad bi nam ona bila, namjesto što je tu zapovied izdala, naša starinska, naša zakonito stečena nu nezakonito oteta prava povratila; ja izpovie-

Izvor:
*Dnervnik
Sabora trojedne
kraljevine
Dalmacije,
Hrvatske i
Slavonije držana
u glavnom
gradu Zagrebu:
god. 1861,
Zagreb, 1862.,
str. 92-93.*

Na slici:
*Ante
Starčević*

dam, da odkako nas Austrija s onimi narodi pomiriva, mi smo sve time zavadjeniji, čime smo bliže našega skupna zatora.

Istina je, razum i pravednost Austrije još nikomu ne služe za uzor naravskoga savršenstva tih vlastitosti, nu itako ja sudim, da ova poruga, ova nepravda, ne nadilazi krug ni istoga austrijanskoga razuma, ni iste pravednosti austrijanske. Jer, bez dvojbe, o ovome pitanju ni Austrija ne može drugačije misliti, nego da jest ali da nije naša domovina od Ungarije neodvisna. Ako nije neodvisna, zašto je Austrija pogazila prava Ungarije na Hrvatsku, zašto je Austrija ovim prijedlogom postavila u sumnju odnošenje, o komu ni ista ona ne dvoji, zašto Austrija nije dala da Ungarija, kako ostale svoje županije, tako i Hrvatsku uredi? Ako li je po sudu Austrije Hrvatska i od Ungarije kako i od svake druge zemlje neodvisna, zašto je Austrija pogazila pravo naše narodne neodvisnosti, zašto je Austrija nas, koji nju niti smo uzeli za našega skrbnika, ni za učitelja, zašto je, velim, Austrija nas bez našega pitanja pozvala, da odnošenje naše domovine naprama Ungariji odkažujemo? Ako smo mi narod samostalan, narod neodvisan, mi ćemo naša međunarodna odnošenja odkazati kad i kako se nami svidi; ako li smo narod Ungariji podložen, pravedno je da Ungarija ona odnošenja ustanovi: – bilo ovo ali ono, Austrija ne ima pravo miešati se u te naše poslove.

Gospodo, Austrija, o kojoj ja ovdje govorim, ona je hrpa bečkih licemjeraca i ulaga, koji zavadjivaju našega kralja s njegovim narodi, koji su našega kralja i narode Austrije u strašno današnje stanje doveli, koji budu, ako stvari drugačije ne okrenu, učiniti, da kralj naš poveća broj onih žrtva, koje su slični zlikovci naveli, da one na račun božje milosti na zemlji pakao stvarahu, a danas se one same dušom i tielom u paklu čute. Da bi toj Austriji zbilja stajalo do ustanovljenja toga odnošenja Hrvatske naprama Ungariji, da bi Austrija iskreno radila o tome ustanovljenju i pomirenju, ona si zastalno ne bi bila posilila rješenje i potvrđenje ovoga ustanovljenja, pače ona bi se bila i prava, da bi kakovo u toj stvari i imala, svečano odrekla. U ovome i u ovakovih pitanjih ja se nikako ne mogu u mnijenju složiti s onimi, koji mniju, da je kralja sve, dakle i ovakove struku ugovore budi samo potvrđivati, a kamoli, kako austrijanska zapovied hoće, upravo rješavati.

Buduž mnijem, da ova zapovied, kakova je nami poslana, nije od našega kralja, nego od one Austrije potekla, ja se ovdje ne upušćam u prikazivanje naših prava naprama prejasnoj obitelji Habsburga, ja ne ću iztraživati, da li ova prejasna obitelj, kon što nije zabranila Austriji samovoljno gaziti ovaj ugovor, što ga je Habsburg Ferdinand I. s našom kraljevinom sklopio, da li, velim, prejasna obitelj Habsburga na domovinu našu ima veće zakonito pravo, negoli bilo koja druga vladajuća obitelj; ja ne ću ovdje razglabati bitnu razliku medju ugovorom, što ga narod sklopi s narodom domaćim, i medju ugovorom, koga narod učini s izvanjskim narodom; ja se ovdje ne ću upušćati u razjašnjivanje tih stvari, nego samo velim, da na kralja našega ne spada ni potvrđivati odnošenje naše domovine naprama bilo kojoj zemlji, koja stoji pod gospodstvom prejasne obitelji Habsburga; ja velim, da je naš kralj držan, takovo ustanovljenje bez svake opazke samo priznati, samo na znanje uzeti, te bditi, da obje stranke ugovor dotle sveto obdržavaju, dok ga obje ne razvrgnu, ali dok on po njih koju, bez vlastite njezine krivnje ali proti njezinoj razumnoj volji, škodljiv ne postane.

Izvor:
Dnevnik
Sabora trojedne
kraljevine
Dalmacije,
Hrvatske i
Slavonije držana
u glavnom
gradu Zagrebu:
god. 1861,
Zagreb, 1862.,
str. 92-93.

Na slici:
Ante
Starčević

[...]

Neka nam se Austrija ruga, i pravo je; jer dok ne ima životinje, koju ćeš budi samo triput pedepsati a nijednom ne nadariti, narod hrvatski žrtvova se trista godina za Austriju, pa za sve svoje žrtve ovaj narod dobi od Austrije glupost, sužanstvo, siromaštvo; narod hrvatski učini Austrija za svu njegovu vjernost, za sve njegovo požrtvovanje, ruglom narodâ; neka nam se Austrija ruga, ma neka pazi, da se kocka ne okrene, neka pazi, da na nju ruglo ne padne: narod hrvatski sačuvao si je u svih nevoljah, koje nepravedno trpi od Austrije, još jedno neprocjenjivo dobro, a to je dobro: vjera u Boga i u svoje desnice; narod hrvatski vjeruje, bez da mu itko kaže, da je Providnost njemu, koji je tristagodišnje sužanjstvo Austrije preživio, njemu, koji se je u duhu kršćanskom za druge vazda žrtvovao, liepu budućnost odredila; narod hrvatski vjeruje, da tu budućnost, to poslanstvo ne bude odkaživati Austrija, nego Bog i Hrvati.

Pravo narodâ sveto je i nedvojbeno načelo, da rat dokida sva prvašnja odnošenja među narodi. Ne ću se pozivati na pravnike poimence, jer su to muži i razumni i poštteni, a takovi su u očih naših protivnika sablazni, nu ja ću dokazati, da se i naši protivnici, u činih, u životu, čvrsto drže onoga načela.

[...]

Ali zašto bi u vjetar govorili: ne će Austrija, ne će Europa da mi Hrvati budemo neodvisni, da budemo samostalni. Što će Europa misli što li Austrija, ja ne znam: nu ja znam, da kad bi bilo na onu Austrije, niti bi se danas znalo za kraljevinu Grčku, ni za državu Rumunjsku, ni za kraljestvo Italije. Ja ne ću da dokažem, da će Hrvatska doista biti državom o sebi, nego samo velim, da naša domovina, kako nekada bijaše, tako i danas može biti samostalna; ja htjedoh dokazati, da mi, ako smo muži slobode i napredka, moramo nastojati, da našem narodu izbijemo iz glave onu vjeru, koju mu je Austrija i Rusija narinula, vjeru kao da smo mi, uzdržavatelji Austrije, tako slabi, da ne možemo drugačije nego kao bilo čiji robovi živjeti: mi moramo Hrvatima kazati da je sužnju jednako u amerikanskoj republici i u austrijanskoj ali ruskoj despociji.

[...]

U ostalom, ja sudim, da mi ne smimo toliko gledati na hiri Austrije koliko na sveta prava naše kraljevine. Kažimo dakle Europi i kralju iskreno naša prava i naše potrebe, izpunimo držanstvo Hrvata, otačbenikâ, poklisarâ i prijateljâ kralju, to, gospodo, učinimo, pa bio posljedak koji komu drago; mi smo svu odgovornost s nas svalili, mi već ne imamo ništa, što bi nam Austrija mogla oteti, a da li ni Austrija ne ima ništa za izgubiti, na to neka pazi Austrija.

PROGRAM *HERVATA*

Programatski spis pravaša
(Zagreb, 1868.)

Pravaši su pokrenuli 20. XI. 1868. mjesečnik *Hervat* u kojemu su većinu rasprava pisali Ante Starčević i Eugen Kvaternik, dvojica prvaka Stranke prava toga razdoblja. U prvom uvodniku objavljen je program koji je napisao Ante Starčević. Program je nastao u razdoblju usvajanja Hrvatsko-ugarske nagodbe, a uz hrvatsko državno pravo snažan utjecaj na njegov sadržaj imalo je "načelo narodnosti", koje je pravaški uzor, francuski car Napoleon III., promovirao u vanjskoj politici, ohrabrujući njime pojedine narode na putu prema ujedinjenju i neovisnosti.

Kako je pojedincu, tako je i narodu koji stoji pod *skrbničtvom* gdje se radi o njihovu biću, oni ne imaju ni dostojno mjesto, ni snagu rieči medju ljudi ili narodi. Pod skrbništvo dolazi se i vlastitom krivnjom, i nepravicom drugih, i tečajem stvari; kada nije onih obstoynosti, ili kada nastupe obstoynosti onim protivne, tada ili nije skrbništva, ili ono prestaje, ter se postaje ili ostaje osebom (ens per se, sui intellectus et voluntatis).

Narod hrvatski bijaše kroz vjekove osebom.

On je imao i presjajno mjesto, i veliku rieč medju narodi.

On je u poviest narodâ ubilježio svoju znamenitost i umom i sabljom.

Tu biljegu moći je ne znati, tajiti, oskvrnjivati; – nu zatrti, izbrisati ju nije moguće.

Izvor:
Hervat,
Zagreb,
br. 1-2,
1868.

Na slici:
Ante
Starčević (sjedi)
sa suradnicima

Naroda hrvatskoga nije na onom uzvišenom mjestu.

Nu ovaj je narod i svojim položajem, i svojom narodnom snagom, i okolnostmi vremena, prikladan postati udom velike obitelji narodâ.

Ovaj narod čuti i ostan ili nagon, i potrebu, i pravo, i volju; on čuti sve osim, kako nekoji kažu, snage i načina, za stupit opet na ono svoje mjesto.

Ljudi, koji radeć, bilo s česa mu drago, da se nad ovim narodom *mijenjaju* skrbništva, izdavaju se za *stranke*, i kažu, da su oni s narodom i da je narod s njimi. Obje one stranke, služeć se svakakovimi sredstvi i načini, u *podpunoj slobodi* učiniše sve, što htjedoše.

Nu narod se nije, njih nijednoj, nikada odazvao, i danas, ovaj narod niti žali onu tih stranaka koje nije, niti se veseli ovoj koja jest, niti je zadovoljan stanjem koje su mu one obje pripravile, niti se iz njihove osnove nada boljoj budućnosti.

Time je, u stanovitih okolnostih, najsvečanije i najjasnije očitovan duh naroda hrvatskoga.

Time je, isto onako, očito posvećena težnja i radnja same *stranke prava*.

Time sama ova stranka dobiva i pohvalnicu za prošlost, i temelj za sadašnjost, i pouzdanicu, s jemstvom, za budućnost.

Ova, naša stranka sudi, da joj je vrijeme nastaviti svoje dosadanje poslovanje, i to putem periodične štampe.

Kako je znano, ovo je poslovanje:

Skidati krinke onim, koji su naš narod kojekakovimi načini i sredstvi turnuli do poniženja i nesreće, ter nastoje da ga u tomu stanju drže.

Na zakonitu temelju stojeć, braniti ili iskat, pravnim načinom i pravičnimi sredstvi, sveta prava našega naroda i naše domovine.

Razvijati načela društvena, državna i međunarodna življenja.

Pokazivati uvjete i posljedke duševnog i tjelesnog napredka.

Razjašnjivat pojavljenja, koja bivaju u životu narodâ.

Narodu hrvatskomu bistriti njegova prava i potrebe, ter mu odkazat sredstva za osigurati prava, za odtisnuti potrebe.

Ovomu narodu razlagati, da on svoju srećnu budućnost može osnovati, radeć o sreći i slobodi, dostojnim načinom, samo na svojoj *povjestničkoj* ili, što je isto, *današnjoj pravnoj narodnosti*.

Ovomu narodu prikazivati, da će njega, ako on na toj stazi, u toj radnji, timi sredstvi, bez da uvriedi valjana prava drugih, uznapreduje, drugi narodi, od kojih to stoji, veselo primiti za svojega druga na polju radnje o prosvjetljenju; – naše je poslovanje:

Pravu i volji naroda hrvatskoga pokazati snagu i sredstva, za da se njegovo preporodjenje kako zakonito tako i uspješno obavi.

Tu je svrha, tu je polje, tu je orudje naše radnje.

Glasnikom i tumačem našega djelovanja biti će naš "*Hervat*".

Na 17. rujna o. god. dadosmo prošnju, da nam se dopusti taj list svakoga mjeseca dva-put izdavati.

U Zagrebu 30. rujna 1868.

Dr. [Ivan] Matok

Preuzeto iz: Ante Starčević, *Izabrani spisi*, priredio Blaž Jurišić, Zagreb, 1943., str. 499-500.

EUGEN KVATERNIK: ŠTO HOĆE, A ŠTO NE ĆE HERVATSKA STRANKA PRAVA?

Pravaški program iz 1870.
(Zagreb, 1870.)

Eugen Kvaternik (1825.-1871.) je na stranicama pravaške *Hrvatske* tumačio načela o hrvatskom državnom pravu koje mu je bilo podloga za promicanje ideje o nužnoj potrebi uspostave hrvatske državne samostalnosti i suverenosti. Oštro je napadao "narodnjake", držeći ih glavnim krivcima za podređeni položaj Hrvata u Monarhiji. Ovaj program nastaje godinu dana prije Rakovičke bune u kojoj Kvaternik smrtno strada. U njemu se opovrgava teza o neizvedivosti političkih ciljeva pravaša, što je bio jedan od glavnih argumenata njihovih kritičara.

Sve, što se u našoj domovini zanima sudbinom i sretnijom budućnosti našega naroda; to jest: sve što misli i razmišlja, sve to znade za pravač, načela i sverhu politike stranke prava u Hrvatskoj. – Samo političko umna zaostalost, ili hotimični protivnici sreće svojega naroda *čine se*, da tu politiku ne predviđaju, ili ju *ne mogu* predviditi. Ove posljednje izliječiti će vrijeme; oni pako prvi plaše se vremena, zato i vapaj njihov i jauk i ogorčenje i ocernjivanje stranke prava!

Uopće, stanovište tē stranke uvijek bijaše, jest i ostaje: *podpuna nezavisnost hrvatske države, podpuna suverenost hrvatskoga naroda unutar granicah državnoga prava toga naroda, ujamičena međunarodnimi nepovredivimi ugovori.**

* Prava suverenosti narodne i državne, na tih ugovorih osnovana, kao i iz tih prava proizilučuće običaje, povlastice i slobostine naroda izvest ćemo posebice.

Na slici:
Eugen
Kvaternik

To stanovište "stranke prava" sveudilj je *očito i nepomično*; danas isto tako kao i na saboru god. 1861. Niti je *ijedne* naše riječi, koja to ne posvjedoči, niti je *ijednoga* našega čina, koj to nedokaza; ali niti je, uz to, *ijednoga* našega tverđenja u tome smjeru, koje ne bi mogla ta stranka napram kralja i naroda *pravno i historički*, to jest *legitimno* (zakono) na sve strani i *dokazati*.

To stanovište derži jedina "stranka prava".

Tko *goder* ne zastupa to stanovište, ili zastupa protivno stanovište, taj *ne može* biti za nas, taj *ne može* biti s nami, taj *mora* biti proti nam, i mi *moramo* biti proti njemu. Istom onda, kada svako tuđe skerbništvo nad narodom *podpunoma* prestane, kada o *svojoj* sreći *narod* sam bude odlučivao, onda tekar "stranka prava" i *može* i *mora* biti solidarna sa *eksekutivom volje naroda*. Dok ta obstojnost ne nastupi, podmetavati joj tuđe stranačke ili vladine težnje, jest naprosto *nepošteno* djelo. Mogu se stranke našom politikom u svoje sverhe kao *sredstvom* poslužiti; za naša se ledja *sakrivati*, podmetavati se nami (što mi, u ostalom, nismo mogući preprečiti) ali da bi jim mogli takovi manevri u *konačni* povoljni uspjeh *prileći*: neka vide one; neka paze, da se samih sebe ne varaju!

Té svoje nazore "stranka prava" zastupa uvijek *odrešito* i *javno*. Mač njezin su: *razlozi*; štit njezin: *poštenje* i *značaj*. Zvezda joj je predhodnica *deviža*: "*Neplašiti* se borbe; *ne žaliti* *strogi* i *radini život*; shvatiti, kako valja, istinu onu, da *ocernjivanje* nije ako ne i *nebotično poklonje* se *neprijateljah*, koji se nas plaše, a preziranje blunah, da nam nesmeta".

Obećasmo gori više da ćemo i drugi jedan razlog navesti, zašto kolovodje austrijanštine hine ignorirati stranku prava, zašto ju nastaje ozloglasiti madjaronstvom?

Naravno je, kada koja stranka ovako jasno izloži svoj program i označi si *pràvac*, da *to logičnim* redom stvari uništjuje *svaku* drugu, koja živi u oblacih, stoji tuj bez programa, *pràvca* i načelah; ne usudjujući se artikulirati *tajne* svoje težnje. – A to su osobito naši Austrijanci, koji bojeći se razviti svoju zastavu austrijanštine, misli sebe pokriti *ocernjivanjem* drugih!

Nadalje: kako priznati medju Hervati, ma i *bistvovanje* samo stranke, koja si je *svjestna* težnje svoje, težnje (horrendum dictu!) *nezavisnost narodnje na sve strani*? Pa kad je još ta *Hervatska zemlja pogranična*, k tomu *primorska, susjedeća* s nezavisnimi državami?! Morati priznati, da su se "*die dummen Krobothen*"* uzdigli duhom svojim do toliko *narodnje* i političke samosvjesti i ponosa!... Ne, bratjo, ni satan se tako tamjana ne plaši, kako se plaše naši protivnici takovoga priznanja, pa da ta stranka sbilja iz *osam* samo članovah sastojala! *Ideja* bo je uzvišena, u *historiji* ukorenjena, *politički* moguća, u *zakonitosti* osnovana, k tomu *prilepčiva*. Judi dolie s njom; taji ju, ignoriraj, napadaj!

Otvoreniji dio protivnikah stranke prava – a taj je i najodličniji – ne samo ju ne taji, nego i *odobrava* načela njezina; no da se *izpriča*, što uz ta načela i *ne pristaje*, imade za izgovor: "Nije jih moći *ostvariti* (realizirati)"; ili: "Mi idemo s Austrijanci *zato*, da kad jednom ono postignemo, *za čim ovi teže*, *primaknut* ćemo se time za korak bliže stranci prava, pa će se onda laglje postići ono, što ona hoće".

* glupi Hrvati – *op. prir.*

Svatko, koj tako govori, dokazuje da je politički veoma *plitkounr*; ako mu nije taj izgovor samo *krinka*, da njome svoju nenarodnu težnju pred kratkounnima pokrije.

Prigovor *pervi*: Načela stranke prava *nije moći ostvariti*: jest ništetan već i s toga, što si nije dosada *nijedna* protivna stranka dala truda, da takovu nespretnu postavu (thesu) i *dokaže*.

Jer stanka prava tvrdi: Ako je istina, da *nije moći* ostvariti njezina načela, onda je rodoljubiva *dužnost* takovo osvjedočenje utemeljiti na kakove takove *razloge*, koji su crpljeni budi iz *nutarnje* sile naroda, budi iz obzira na Austro-Ungariju, budi iz gledišta politike *europejske*. – Ništa od svega toga ne mogu naši protivnici *dokazati*; pače njih biju svi ti obziri: oni bo im dokazuju, da *ne znadu* ili da *ne će* misliti, da su *kukavice* ili *izdajice*. – Jer:

Nuternja sila naroda može biti ili *politička*, ili *materijalna*. – Politička snaga može opet biti ili *nuternja*, ili *vanjska*. Da vidimo sad, kako stojimo ste strani? *Nuternja* snaga naroda zavisi *jedino od volje naroda*, koja volja *mora* htjeti, ako se ne *će* *ropskom* i *bežumnom* pred svietom iskazati, težiti *svimi silami naroda* k onomu cilju, za koji govori zdravi i nepokvareni *čoveči razum* i *narodno poštenje*, da je po narod i domovinu *najkoristniji*. – Tomu nije moći prigovoriti.

Sad: nitko ne može tajiti, da ne bi bilo načelo podpune *narodnje samosvojnosti i nezavisnosti* preporučeno *narodnim poštenjem* i *ponosom* prema svakomu drugomu, zavisnost i podčinjenost zastupajućemu, stranačkomu načelu. Dakle *verbovno* načelo sve politike stranke prava jest sveto, neoskverljivo; – zato i jest ono označeno i posvjetljeno našom *ustavnom* stju devizom, “*Sacrosanctae libertates nostrae*”; po hrvatski: *Presvete slobode naše*!”

A *razum čoveči* mogao bi to načelo *samo onda* zabaciti, kad bi bilo *absolutno* nemoguće oživotvotiti samosvojnost i nezavisnost narodnju. Ali što takova uztverđiti pogledom na Hrvate, jest u svakom smislu nesmisao: jer ništa *čovečega* nije nemoguće, *samo kad je volje čoveče k tomu*.

Dakle to nije, ako ne jedna “*petitio principii*”*, kad veliš: “Načela stranke prava jesu krasna; ali, buduć ih nije moći oživotvoriti, odbijmo jih”.

Jer vi, koji tako govorite, *dokažite prije* da nije moći ta načela politički postići, pa onda jih osudjujte. Dokazati pako možete to *samo tako*, ako budete prije pokazali *činom i voljom* oživotvoriti rečena načela; to jest: ako uznastojite o tom, da se *složnima silami* pokuša *po celome narodu* politički izvojevati postignutje narodnih pravicah od onih, kojih je *dužnost* štovati jih, to jest, narodu jih povratiti.

Jesu li oni prigovoritelji neizvedivosti načelah stranke prava i jedan samo hip uvažili, kakova bi to strahovita politička snaga i sila bila, kad bi se *svi* Hrvati u toj misli i težnji združili: *Pokusimo bar* svi složno *narodnjom* voljom, zahtijevati od Austrije prava naša; – poprimimo tomu zahtijevanju i *odgovarajuće*, *uvredjena naroda dostojno* deržanje; – *uztrajno* u tom potrebovanju stalno: jer kako da to nečinim, kad smo već dosada i onako svakoga drugoga biesa pokušivali, pače i za te razne pokušaje i narodne smo *žertve* doprinosili povlaćeci se na pogubnoj stazi po 20-30 godinah? – Dà, *pokusimo* bar to jednom i

* traženje načela – *op. priv.*

za svoje narodno dobro i čast, a mi ne dvojimo, da se ne bi pokazao golemi rezultat takovoga *narodnjim* ponosom, poštenjem i razumom preporučivanoga postupanja! – Ta i sveta nas vjera naša uči: “*Pokušajte sve*, a što je dobro, to deržite?”

No dok se na takovi narodnji pokus ni ne misli; – dok se protivnici politički ne odvažuju na ništa, pače pire *narodnu neslogu* podlom serbežom, slovenštinom itd., na temelju *lažih* i *vanjskih* neprijateljskih spletkah, misleći kroz *neslogu* i *razčepkanje* naroda k sreći narodnoj prispeti: jest, dok se tako postupa, goneći jedan pod Madjara, drugi pod Niemca, treći čak pod Rusa kroz serbež; pa prigovarati, da je program stranke prava *neizvediv* pogledom na *nutarnju* političku snagu naroda hrvatskoga, smatrana spram samu sebe: to je otrovni i nepošteni način slijepljenja sebe ili drugih. Ni vanjski neprijatelji naroda ne bi mogli zlobnije postupati!... S toga taj prigovor odbija s preziranjem svaki poštenu Hrvata.

Da vidimo sada, kako se imade stvar s političkom snagom naroda obzirom na *vanjsko uplivanje* njegove sile; to jest, kako se imade stvar s političkim *ugledom* naroda; naime: da li je razborita izgleda, da bi mogla *složna volja* Hrvatah *imponirati*, u zahtjevanju narodnih prava, *onim* vanjskim življem, na koje bi jim bilo djelovati? – Odgovor na ovo pitanje, još će većma razjasniti i prediduću istinu.

Jer u tom obziru stranka prava još je jača sa svojimi nazori: za nju bo vojuje *sva* historija, najstarija sve do najnovije. No pustimo tuj na stran drevnu našu povjest, koja nas uči, da smo i najstrašnije narode Europe, pače i njezine gospodare, *složnom voljom* naroda uspješno od sebe odbijali, pače i zaharačivali jih i podjarmljivali. To svedoče *Obri, Franki, Saraceni, Byzantinci, Bugari, Madjari, Italija* i drugi. – Odlučnije je za našu stvar ono, što nam povjeda najnovija naša povjest; što smo sami gledali svojima očima, kako imponira složna sila naroda našega tudjinstvu. – Dà, eto nam godine 1848-me, koju iz iskustva poznajemo.

Jedva polovina naroda austrijskih Hrvatah; u izraživanju narodne svoje volje još posve *neizkušnih*: bez *samosviesti* narodne, k tomu i madjarizam *razdvojenih*; što više: od tē i takove polovine naroda *cviet* njegove snage kervareći u Italiji*: pa ipak i ta *polovina* naroda dokazala je pred začudjenim svijetom, što je moguća učiniti *složna volja* Hrvatah!

* Uzalud je narod od bana Jelačića zahtjevao, da pozove kući taj cviet naroda – do 90.000 junakah! – uzalud vape saborski poslanici u svojem otvorenom, na *Vidovdan* (15. lipnja 1848.) krajišnikom u Italiju pisanom pismu, da se vrate kući, opisujuć jim biede naroda: i taj vapaj Jelačić i Beč ne čuju! – A kako da šta postigne narod, koj je dosta nezreo za moći ova javno napisati: “... Madjari, ovi ljuti neptijatelji *cara, carstva* i naroda našega, *premamili* su dobroga... *cara našega*... pa im car *poklonio* junačku Krajinu našu...”; koj opet dalje cvili; da su *Madjari* i *Njemci* *caru svežali ruke*”... A negledeći na tu “premamu”, i “zadatu Madjarim riječ”, i “varanje” i “vezanje rukuh” caru (sve se to u pismu napominje!): ipak politički *cviet* naroda (saboraši) piše vojujućemu *cvietu* naroda, neka ovaj od ovako priredjenoga cara “*izprosi* (sic!), da on pušća *barem vas iz Italije*, da možemo mi zajedno *s vami*... *najprije osvetiti cara našega*, kojega nekoliko Madjarah i Švaburiah *prevari* (sic!)”.

Dakle onaj car, kojega derže tobož Madjari i Njemci u škripcu, da *taj car* pušća *cviet* hrvatskih krajišnikah iz Italije, da mogu gnjesti Madjare i Niemce: to je više nego narodno kretinstvo, takove molbe upravljati!... A kad bi ipak *dozvoljom* Madjarah car odpustio bio iz Italije krajišnike, i oni bi ga “osvetili” od tih istih Madjarah, kakova bi tada bila zadaća i uzdarje Hrvatah? Eto jim označene zadaće: “... pa onda, kada to učinismo (t. j. osvetismo cara), *neka nas opet šilja od kuće kako mu*

A tuj nije bilo za – *velebitske* bratje, koja su za onda upravo *zazirala* združiti se s nami, kervlju svojom; – *Istra* mrtvi još san snivala; – planinski Hervati još *ni čuli* nisu rieč, da je hrvatstvo njihova historička svetinja; napokon turski Hervati uzalud mole bana neka mesto preko Drave, udari preko Une, da sastavi i oslobodi savkoliko pleme hrvatsko! – Pa ipak je ona volja, onako prikratjenih Hervatah, toli ogromna upliva i ugleda bila, da je *Ljudevit Košut*, koj je u *pervih* svojih govorih oholo tajio isto *bivstvo* Hervatah, u *zadnjem*, kolovoza mjeseca deržanom saborskom govoru, nudio je već Hrvatom *istu narodnu i deržavnu suverenost*, samo da ne diramo kroz onaj nesretni serbež u Ungariju!... Ali Jelačić je *odbio suverenstvo* Hrvatske pod Habsburgi, tē pokrenū preko Drave, da nam izvojuje austrijanski Bachizam! – – –

Nepriečite dakle izražaj *složne volje* Hervatah u *austro-ugarske* sverhe, a na štetu *poljede* načelah stranke prava, to jest naroda hrvatskoga, *izgovorom* zlobnim ili kretinskim *neizvedivosti* programa tē stranke: pa ćete viditi *političku* snagu, koju će i godine 1870. ta složena volja naša za sobom povući! To će reći: nemojte viditi *slaboću* naroda u *opačini svojjoj*!! – – Indi stranka prava ne samo razlogom odbija taj prigovor neizvedivosti, dok protivnici *bar pokusom i nedokažu* nepraktičnost politike naše: nego mi možemo pokazati pobjedonosno i na *praksu*, koja dokazuje, da je složna volja Hervatah nepobjediva i proti *združenim* Niemcem i Madjarom, čim se jednom ona javno očituje.

Eh, kad bi bar oni htjeli odvažno pristati uz načela stranke prava, koji se izgovaraju neizvedivostju onih: vidili bi čudo; jer već *sama većina* misaonih u narodu glasovah bila bi dovoljna da politički smervi i nutarnje i vanjske protivnike narodnje sreće naše.

A kako stojimo s *materialnom* snagom naroda? – Odgovor i na ovo pitanje, bolje će još razjasniti dva prediduća.

Narod ne samo *naoružan* od Varadina do Bojane, nego od Varadina do verh Velebića i *vojnički u masi izvyježban*; obzornost, koju nemože za sebe navesti nijedan drugi narod Europe; – narod s *junaštva* svojega čuven po svem svijetu, žalibog do sada u *tudje* samo sverhe; taj narod da si nebi znao pribaviti počitanje političko svoje *složne* volje? Idite nebunajte!... Pa kad još vidimo, da se je i *dalmatinsko* hrvatstvo osvestilo, tē uvriedjeno pita sdruženje s ovostranom s bratjom; – kad se i *Istra* već kreće i būdi; – kad već i istočne vjere kaputaši začimlju stresati sa sebe *sramotu serbeža*; – kad se već i medju Planinci pojavljuju duhovi, shvatjujući i istinitost i važnost političku svoje hervaštine; – kad je divna Slavonija odahnula hrvatstvom; to jest: kad vidimo, da se *jedinstvo* narodnosti

volja, mi ćemo ga rado slijediti *makar bilo i preko svijeta*.” To će reći: učiniv robsku svoju dužnost, tē uništiv tudju slobodu, mesto bar zahtjevati *svoju*, eto junakah pripravnih gušiti na korist Niemcakah cieo svijet! A na početku te krasne poslanice ipak saboraši jadikuju, kako nepravedno krajišnici robe i pustoše Italiju, *koja da jim nije ništa zla učinila*.

Nezreo taj puk, koj se u poslanici podpisuje: “*Krajišnici, Hervati, Slavonci, Srijemci, Bačvani*”; puk dakle, koj ni sám ne zna, što je, koje li je *narodnosti i kervi*; zar je čudo, ako ne samo za “*cara i carstvo austrijsko*”? da ne zna, da se za ovo samo brine? da za sebe ni nepita, ako ne na koliko mu baš nad glavom gori? da on može u djetinjskoj naivnosti verovati, da je moći “*premamiti i prevariti* dobroga cara, da ovoga ili onoga komu pokloni”? – Ali da se nastoji *tu istu igru* i g. 1870. s tim *istim* narodom, po *istih* tergovcih i u *istih* *obzornostih* *opetovati*: to je uvreda, koju će taj pregledavši i prenuvši se narod pedepsati!

naše zmožnostju Providnosti *učverstjuje*: da nebi bila volja Hervatah uvažena? – A po komu, i proti komu da nebude uvažena? – Zar valjda proti *složnih* vanjskih silah? Eto jim tē sloge: Austrija *dualizmom* oslabljena, jer Madjari teže k podpunoj slobodi, Austrijanci jih pako nāstoje lišiti i one, koju su si *nagodbom* god. 1867. pribavili. A i jedna jim sloboda, koju danas uživaju!... Viečnja to pogibelj, neizvjestnost i gospodovanje pod uvjetom, da drugi nad njima gospoduje; što je gotova klica narodnje im smerti! – K tomu *Cislajtani*ja razdieljena u tri neprijateljska logora; – *Ungarija* ima svoje kervne neprijatelje, kojih se napokon ne će moći osloboditi, van priznanjem *suverenstva* hervatskoga naroda: jer mi Hervati neimamo interese, niti je pošteno, da se mešamo u poslove Ungarije, čim je ova prema nami *pravedna*, a neruši ju *politika europska*, pred kojom se, dakako, i mi moramo pokloniti. – Napokon, Austro-Ungarija imade i kao *cielost* svoje kamo li pogibeljnije neprijatelje, jer zmožnije od sebe, a *stalnoga* prijatelja *nijednoga*; k tomu *vjerestije* medjunarodne *nikakove*, *dugovah* pako, kako razmjerno nijedna druga deržava; a osim toga *osiromašeno* već sve.

Pa da si nebi mogli Hervati u tih obstojnostih izposlovati *počitanje* političko svoje narodnje volje? Absurd! A tko bi mislio, da bi se mogla Austrija i Ungarija urotiti proti toj narodnoj volji u zajednički rad: vara sebe i druge. Madjari bo su odviš *politički* zreo narod, nego da nebi uvidjeli plod, kad bi Austrija *njihovom pomoći* uzbila zahtjeve Hervatah. Mi bo nemamo nikakova posla s Madjari, nego s Austrijom, koja nas je prodala njimi, i derži nas silom *svojom*, njemačkom, pod njihovim gospodstvom. Pobjedu Austrije nad Hervati, skupo bi platili *Madjari*: jer onda bi vidjeli, što bi jim bila Austrija, što Hervati, ovako u narodni život uredjeni njihovim pandurskim gospodarenjem!

Medjutim *političku* i *materijalnu* snagu hervatskoga naroda priznavaju najbolje i naši Austrijanci, kadno vape: "Jošte živi hervatski narod!" tē smielo pokazuju na obstojnost, da neimade danas u Italiji krajišnikah! Ili bi mi samo bili za Austriju jaki i zmožni, za sebe ne? – No *jakost* naroda najbolje je opisao oružju i vojništvu viešti pjesnik naš u liepom umotvoru: "Kraljević Marko", kojeg bi morao svaki Hervat na izust naučiti!

Time smo u savezu mislih i politike dokazali, da ima naš narod dovoljne snage da si pribavi *počitanje*, i da *oživotvori* načela stranke prava ne samo obzirom na svoju nuternju i vanjsku političku silu, nego i materialnu: – zatim i iz gledišta politike i snage austro-ugarske: *samo ako on hoće uvažiti te sile svoje*! Preostaje još *obće europska* politika. – A da i ova prija izvedenju programa stranke prava, to smo mi nepobitno dokazali u naših spisih, imenito i među ostalim u "Hervatu" (svezku II.), članku: "*Stogodišnjica Napoleona I.*" Neka pokusi tko protivno dokazati, a mi mu nećemo ostati odgovora dužni! – A da evropejska politička važnost vojuje za onaj narod, koj se pruža od Soče do Bojane uz Adriatik, a drugom se nogom uprò u Dunav: mogao bi to samo mahnitac zatajiti.

Dakle je *absurdan* prigovor neizvedivosti načelah i programa stranke prava. – A da se može otkriti, *gdje leži ključ* tomu nesmislu političkomu, dobro bude ovdje ovo napomenuti: Dok nas je gnjeo za *Bachovanja* Niemac *neposredno*, bili smo svi Hervati – osim Bachovih hucarah, t. j. činovnikah njegovih – *jedne* volje, *jednoga* duha osloboditi se austrijanskoga gospodstva. Samo je jedan *udar*, od premnogih drugih gori navedenih, zahvatio silnike, pa eto nas uz našu *složnu volju* oslobodjenih! Ali za čudo: čim je propadajući lukavi Nie-

mac povjerio izvršivanje svojega gospodstva nad nami "hervatskim *rodoljubima*" (Schmerlingiada!"): eto nestalo i meržnje proti Niemcu i Austriji; i one *složne volje* osloboditi se njemačkoga gospodstva; nestade i *hervatskih* rodoljubah, ali zato se pomolio prigovor: *Nije moći izvesti program nezavisnosti hervatskoga naroda*; dakle hajd pod Austriju! – Indi je rodoljubje za Bachovanja sastojalo se u Franceskoj poslovi: "Ote-toi que je m'y met-te!"*** Po hervatski: "Nosi se Švabo, da ja tvoje mesto na tvoju korist preuzmem!"...

Ali još je absurdniji, kad bi bilo moguće, onaj drugi preizvedeni prigovor, naime tvrđenje ono: "Da stupajući tko s politikom naših Austrijanacah, da se on time *približuje* izvedenju programa stranke prava".

Baš protivno je istina. – Stranka je prava nepobitnimi razlozi iz javnih i sukromnih djelah naših Strossmayerovacah dokazala, da jim je *glavna i isključiva* politička *sverba* djelovanja ta: "Hervatsku spraviti u *parlamentarno jedinstvo* s drugimi narodima Austrije, amo razumjevujući i Madjare, i turske Hervate med Unom i Timokom živuće, čim im to bude moguće postići". To je *poslednja* linija, to alfa i omega njihova nastojanja; to je onaj "ein *einiges, grosses Oesterreich*!"****

Ali svatko razuman uvidja, da to nastojanje izključuje *načelno i na uvijek* pobjedu politike stranke prava; da prispjeti u onaj Eldorado austrijski, znači staviti ponor med sebe i stranku prava. Ta bo austrijska politika izključuje *a priori* nezavisnost, slobodu, ustavnost i političku, dosledno i plemenu narodnost Hervatah. Tko bi još snivao u *takovoj* Austriji o *zakonitom* izvedenju programa stranke prava, dala bi ga ta Austrija *obesiti*. – Tko to neuidja, neka ide korun saditi; taj bo o politici nezna ni "a", jedva ako osieća da živi!

*

Neimade dakle *poštena i rodoljubiva* izgovora nehtjeti ili nemoći pristati uz ona načela, koja brani stranka prava, i koja su u istinu zahtjev *naroda i zdrava razuma*.

Ali ima zato ta stranka valjane i već *izkazane* razloge kriepto suzbiti od sebe i naroda sve ono *neće* ni *ne može* odobriti, budi što joj protivnici *preporučuju* kao po narod spasonosno, a protivi se njezinim načelom; budi što joj oni *predbacuju*, a neimade ništa obćenita s njezinimi načeli. Jedno i drugo se čini u sverhu, da ju pred javnostju ocerne ili osvade.

Tako n. pr. nije istina, da je politika stranke prava *neprijateljna* dynastiji; da *podkapa* prestolje; da ruši ugled i vlast vladarsku i države mu.

Dao Bog, tē postigla dynastija naša *zakonitim i pravednim* načinom sve nekadanje svoje posjede, mi ćemo se tomu radovati od serca; ali stranka prava nemože, niti će ikada odobriti, da bude jedna polovina našega suverenstva (kruna) zato u Europi moćna i slavna, za – da *kroza* – to postane druga polovina suverenstva (narod) onom prvom potamnjena, zaslužnjena; – da jakost jednoga faktora, bude slaboća drugoga.

* Pogrdni izraz iskovan prema Antonu von Schmerlingu (1805.-1893.), predsjedniku ministarskog vijeća od 1861. do 1865., koji je podržavao centralističko uređenje Monarhije, zbog čega je bio osobito nepopularan među nenjemačkim narodima. (*op. prir.*)

** makni se da se ja tu postavim – *op. prir.*

*** *jedinstvena*, velika Austrija – *op. prir.*

Narod bo hrvatski nije međunarodnim ugovori vezan na ništa drugo, van na *savjestno* izpunjivanje tih ugovorah, koji određuju s jedne (njegove) strani; *vjernost* prema kruni i dynastiji; s druge pako strani (krune): *vjernost* i *nedotaknutost* prava naroda i države hrvatske. – To je tako neoboriva istina, da se je međunarodnim ugovorom *utemeljitelj* kraljevske vlasti iz kuće Habsburgah na prestolju hrvatskom, Ferdinando I., za sebe i za svoje nasljednike obvezao tako sveto i savestne obdržavati prava naša, da se nije ustručavao uvjetovati:

[...]

Nadalje: nije istina, da je politika stranke prava neprijatelj *Austriji*. Raširila se ona, volja ju, i ako to može zakonito i pravedno ma i verh sve Germanije, bila ona jaka i zmožna, to nesmeta našoj politici. Ali što mi niti možemo, niti hoćemo povladiti, jest to: da Austrija, bila jaka ili slaba, *gazi* državna prava hrvatskoga naroda. Politika naša zahtjeva, da Hrvati žive državno ne *u* ili *pod* Austrijom; *car* austrijski i *kralj* hrvatski da su *ravnopravni*; da bude Austrija nami, a mi njojzi *štit* proti tretjim, neprijateljim; ali da se ta međusobna zaštita onako izvršiva, kako to doliči nezavisnim državami; Ti pan, ja pan!... Sabor *državni* Hrvatah, a ne kakovi *zajednički austrijski* rajhsrati, senati, delegacije, parlamenti itd. da rešivaju nad kervlju i novcem našim; da se riešava *isključivo* voljom naroda hrvatskoga: da li je *pravedno*, i da li nam je *koristno* Austriju u ovom ili onom pitanju hrvatskom kervlju i novcem poduprieti i pomoći? pa ako dà, koliko bi se imalo u tu svrhu narodnoga novca i kervi dopitati?

To izvajanje tako je legitimno i ugovorima shodno, da ga je i kralj Franjo II., koji je *pervi* uveo naslov “cara austrijskoga”, svečanim diplomatskim aktom potvrdio, izuzev ispod vlasti *cara* i *carstva* toga sva državna prava, indi i suverenstvo naroda i države hrvatske.

Isto tako: Nije istina, da je politika stranke prava neprijatelj *Ungarije*. Bog i ovoj blagoslovio sreću, zmožnost i blagostanje: ali osim zajedničkoga *kralja* *Ungarije*, kojega smo si svojom Pragmatičkom Sankcijom posvojili, da nad Hrvatskom vlada kao *kralj* *hrvatski*, a ne *ugarski*, tè dok bude sjedio na prestolju ugarskom kralj iz *kuće* *Habsburgah*, no za cielom u *neutralnom* gradu Beču, hoćemo da svaka druga sveza ili vez, osim saveza *kervi* i *serdcah*, t. j. saveza na *obću obranu*, osobito pako proti viečnim Austrije spletkam sklopljenoga, na vazda prestane; za da se upravo time jednom za uvijek temelj spletkaranjim bečkim podmakne.

Hoćemo dakle da budemo slobodni i nezavisni isto tako napram Ungarije kao i napram Austrije.

[...]

U tom okviru dakle mi pružamo Madjarom ruke i serdce, te jim rado ovdje priznavamo, da smo dosada izvojevali proti Austriji, njihovom pripomoći, dva ogromna izhodišta bolje budućnosti: *Pervo* jest, da već nije zemlja naša zakovana uz Austriju, da već Hrvatska neleži u Austriji; – *drugo* jest, da smo se oslobodili *dioničtva* na strašnom *austrijskom dugu*, pod teret kojega su nas Austrijanci naši kletom rukom svojim adresami g. 1865.-7. nemilice turnuli. Da već nikada više nedojdemo pod rečena dva austrijska pro-

kletstva: biti ćemo Madjarom pomoćnici na život i smert; ali da nam ne bude domovina ni zemljištom ni prikerpinom "Ungarije", tē da neplaćamo utaman ni "kamate" austrijskoga duga: zato se je brinuti politici stranke prava.

Obzirom na pomenuta dva izvojevana izhodišta u društvu s Madjari: odgovaramo ovdje Austrijancem našim na njihov *glavni* prigovor i *tužbu*, kojom se dižu proti stranci prava koju ovako formuliraju:

"*Vi samo nas bijete, na nas samo navaljujete u vaših političkih borbah; dočim Madjarone i njihovu madjarsku politiku štedite. To pako nije ni pravedno, ni rodoljubivo*". – Na ovaj vam prigovor i tužbu odgovaramo ovako:

Koreći i progoneći mi *vaše zlo*, koje počiniste i počinjavate na *korist madjarštine*, tē oprovergavajući vas u tom pitanju, mi time zajedno korimo, progonimo i oprovergavamo i madjarone; rušeći bo *vaš temelj* gospodovanja *krune* ugarske nad hervatskom; tim samim činom porušismo i sgradu, koju sagrađiše unionisti na tom *vašem* temelju. Scienimo, da bi to i deca razumjela. K tomu vi tako zasedoste za vrat unionistom kruhoborstvom vašim, da napadati jih i od naše strani, bilo bi nesmišljeno, jer mi ne kruhoborimo; *osobnosti* se ne bavimo. Naša je borba, – borba načelah. To je jedno.

Ali da mi i najmanje nedarimo u madjarone, vi još ne bi imali prava stoga se na nas tužiti, što samo vas progonimo, kad bi iskreno narodu dobro željeli. Evo zašto:

Madjarsko gospodstvo, znajte, bude u najgorem slučaju *samo tako dugo nad nami vladalo, dok se to bude svidjelo Austriji*, koja ga poderžava; ali austrijsko će gospodstvo nad Hervati *tako dugo potrajati, dok se to bude svidilo Hervatom*. Ako to razumiete (a iz ove VI. seče mogli ste se nešto naučiti!), onda znajte i pojmite, zašto mi *odlično i prije svega po vami i po politici vašoj udaramo*. Austrijske sluge i poderžatelji, ko što jeste, prijatelji ste, *kao takovi, vječnoga robstva* naroda našega u prilog Austrije. A *kao takovi* zaslužujete vatru našu. – Nasuprot razboritiji i iskreni unioniste uvidjaju sve te istine; radije nego postati na novo robovim Austrije, oni se spremaju proći u logor stranke prava, u logor čisto hervatski. A zato jih mi kao mnogo manje krivce, dosledno veće prijatelje naroda od vas, više učimo, negoli napadamo. – Nadamo se, da ćete taj odgovor razumieti.

U savezu s tim, ako mi i prigovaramo, bolje: ustavno *opominjamo* sadanju vladu, to ipak uvijek činimo štedeći načelo "dužna poćitanja" svakoj, dā i faktičnim takodjer vlastim: upravo da se time spasi načelo "*ugleda vladavine*" u obće; – načelo, na koje se, žalibog, neobaziraju naši Austrijanci: neopaziv, da time podkapaju i vlastitu budućnost, ako se je misle ikada na nesreću naroda doćepati kroz vladu.

Ovo sve, pak uporabljivanje nepoštenih sredstavah, kojimi se služe protivnici, da svoju nećistu sverhu postignu; sredstavah, kojimi se u narodu, osobito u mladosti, ubija i poslednja iskra ćuvstvah morāla, religije i svake plemenitije težnje: dā, to sve mi preziremo; to bo ne spada u program stranke prava, koja za postići svoje sverhe, stupa ravnim putem, otvorenim obrazom vojuje. Stoga se ona ne plaši ni klevetah, ni ocernjivanjah, ni napadajah, ni smertonosnih grožnjah, niti ruke – ubojice, niti smerti iste: jer izdahnući *sutra* svi ćlanovi njezini, to bi ipak iz groba njihova nikla sloboda i nezavisnost

hervatskoga naroda; jer su ta čuvstva ukorenjena u samom tom narodu; jer su ona utemeljena u politici europskoj.

U *Zagrebu*, dana 8. lipnja 1870.

Evgenij Kvaternik.

Preuzeto iz: *Mlada Hrvatska*, Glasilo starčevićanskog djaštva, Zagreb, br. 6, ožujak 1910., str. 137-146.

ANTE STARČEVIĆ: NAŠIM PRIJATELJEM

Naputak 1871.

(Zagreb, 1871.)

Ante Starčević je u srpnju 1871. sastavio Naputak za pristaše Stranke prava u kojemu je razložio politička i etička načela pravaške misli. U njemu je poticao osjećaj da su Hrvati sposobni sami sobom upravljati, i to bolje nego što bi drugi mogli umjesto njih. Naputak je nastao neposredno nakon francuskog poraza u ratu s Pruskom, što svjedoči o utjecaju vanjskopolitičkih događaja na razmišljanje vodećih pravaša. Starčevićeve smjernice objavljivane su i u kasnijim programima Stranke prava kao znak kontinuiteta s tradicionalnim ishodištima, a ujedno su i pokazatelj njegova polemičarskoga mentaliteta koji se ne miri s podređenim položajem.

Naskoro za porazom kod Sedana puče kod nas glas, da su potvrđeni zakoni, što ih je zagrebački sabor načinio, i da se izbori za novi sabor primiču.

U to vrijeme od izvanjskih svojih prijatelja dobivahu zagrebački članovi stranke prava mnogo pisama.

U tih pismih bijaše pitanja o domaćoj i o izvanjskoj politici, i nada sve o radnji, na koju da se naša stranka u tih okolnostih dade.

Zagrebački članovi, po svojem običaju i po duhu stranke, protre-su ta pitanja, dogovore se o ukupnu odgovoru, pa taj odgovor slo-že i odprave.

Izvor:
Hrvatska,
Zagreb,
br. 27,
2. srpnja 1871.,
str. 4.

Na slici:
Ante
Starčević

Odgovor ima dva diela: u prvom razjašnjuje se pitanje o politici, u drugom preporučuju se radnja, njezini predmeti i način.

Oba ta spisa, crpljena iz našega programa, prilagođena su ponajvećma potreboći onoga časa, i zato, u pojedinkostih, nisu obširno razvijena. Nu kako se u svemu zanašamo na razum naših čitatelja, na snagu istine i umna napredka, tako se zanesosmo i na uspjeh tih nacrtā.

U toj se nadi ne prevarismo: na koliko doznadosmo da je duh ovih spisa upotrebljen bio, na toliko se osvjedočismo, da je dobra stvar napredovala.

Sada, na želju mnogih prijatelja, priobćujemo te spise i onim, kojim ih pismeno ne priobćismo, i to za da ih uporabom ocjene i razsude.

I.

Današnje je stanje u Hrvatskoj samo posljedica godine 1866.

S toga niti je razložno ni koristno, ovo stanje o sebi braniti ni napadati.

Pravna ništetnost ovoga stanja bude se pokazati, dok se odkrije nezakonitost "sabora" god. 1865.-7.

Ovu nezakonitost ima odkriti stranka prava u prvom saboru.

To je odkriće time potrebitije, što je onaj "sabor" izdao Hrvatsku ne samo Magjaru, nego i Austriji.

S toga, da bi se bezzakonje samo današnjega, pod Magjari, stanja dokazalo, ostalo bi bezzakonje, u kojemu smo napram Austriji, ter bi Hrvatska padnućem Magjara odmah došla pod jaram Austrije.

Ali onim dokazom stranke prava ne mora prestati faktičnost, obstojeća u našoj domovini. Današnje stanje u Hrvatskoj drži ne samo Magjar, nego drži ga još čvršće Austrija.

Magjari hoće pod svaki način da gospoduju Hrvatima, i ne vide, da time uskorivaju svoju propast.

Austrija to vidi, i nada se iz ovoga gospodovanja buni Hrvata, kojom se ona, po navadi, namjerava koristiti proti Hrvatima i Magjarima.

Osim toga Hrvati su kroz slavonsrbe do sada u obće poznani kao orudje kamarile. Za takove ih smatraju i Magjari, ter se boje, da bi popustiv Hrvatima ojačili proti sebi svojega neprijatelja.

Austrija pako zna, da bi padnućem magjarona morali na kormilo doći slavonsrbi ili pravi Hrvati.

Ovih se Austrija boji, a za slavonsrbe zna, da su joj, barem za ovaj čas, posve satrveni.

Samo u stanovitim domaćih i u stanovitim izvanjskih okolnostih popustili bi Hrvatima Magjari i Austrija.

Domaće su okolnosti: kad bi stranka prava zauzela svoje dostojno mjesto u narodu i u saboru.

Jer, tada bi se Magjari osvjedočili, da im magjaroni ne mogu koristiti; da je u Hrvatskoj stranka, koja niti je za natražnjačstvo ni proti Magjarom, ako se okanu gospodovanja nad Hrvatima, i da im je najbolje odpuštiti Hrvate, za ne imati u njih jake neprijatelje.

Onom okolnošću osvjedočila bi se Austrija, da joj druga ne ostaje, nego pogoditi se s pravim Hrvatima.

Izvanjske su okolnosti: rat, nesiguran mir, prijetnja Francezke, Rusije, Praljke proti Austriji, i dosljedno proti Magjarom.

U toj kojoj okolnosti vidjeli bi Magjari i Austrija, da oni ne mogu Hrvate kao svoje podložnike držati, nego da im je od prike nužde prijateljstvo Hrvata.

Koja između onih izvanjskih okolnosti mora uskoro nastati. Pače već danas one stoje sve, samo što im obstanak nije osiguran.

Promjena, koja nastade u Francezkoj poslije Sedana, pruža Hrvatima još sjajniju budućnost negoli bijaše ona, kojoj se mogasmo od Napoleona nadati. Ovaj bo, srećan monarka, već i kao takav, imadijaše mnoge obzire naprama dinastijama, i ne imadijaše potrebe iskati izvanjsku pomoć od naroda. Poslije Sedana tomu je drugačije.

Jer, danas Francezka ne može nego ovo jedno: načiniti mir s Praljkom dobitnikom; načiniti mir protjerav Prapza; načiniti mir protjerav Prajza i preurediti, barem ponešto, Europu.

U prvom slučaju mora po svoj prilici republika propasti i povratiti se monarkija. Nu ostala republika ili došao monarka, Napoleon ili tko drugi, svaka buduća vlada – da propustimo sve drugo – morati će gledati zbrisati s Francezke ljagu, i u tu svrhu trebovati će bezuvjetno izvanjskih prijatelja.

U drugom slučaju, bila republika bio monarka, oni će, kako i u prvom slučaju, iskati izvanjsku pomoć tim većima, što će sva zamršena europska pitanja morati riješena biti.

U oba ova slučaja, francezkoj vladi ne će dati mirovati ne samo čast naroda i domaće stranke i težnje, nego nju će na posao nagoniti i Rusija i Praljka.

U trećem slučaju, Francezka će ili preurediti Europu, ili će u tu svrhu samo nešto učiniti.

Ako Europu preuredi, najmanje, što Hrvati dobiju, biti će život i osigurana mogućnost raditi u buduću.

Ako li Francezka samo temelj postavi za preuredjenje Europe, Hrvati će u tomu dobiti barem to, da budu oslabljeni i zastrašeni Magjari i Austrija, i time da Hrvati, u temeljitoj nadi na bolju budućnost, budu mogli za se raditi i pripremiti se za velike čine, koji budu od dana do dana slijediti.

Svakim bo korakom Francezke napreduje stvar slobode i načelo narodnosti, a tih se boje i Magjari i Austrija.

Najgora posljedica ovoga rata bila bi ta, da Francezka ne samo bude posvema satrvena, nego da se i posve odrekne prvoga mjesta u Europi.

splete jedan vienac za slavu, složi jednu vojsku prosvjetljenja i napredka za obranu domovine.

9. U narodu hrvatskom, u cielosti, ima srдца neraztrovana i uma nesmućena, ter s toga moći je ovaj narod iskrenim i ljubeznim podučavanjem na dobro ganuti.

10. Pravica i nepodmitljivost, to su najjače poluge u narodu hrvatskom.

11. Uz pravicu i nepodmitljivost, u narodu hrvatskom najvećma vriedi uljudnost, iskrena prijaznost.

12. Stranka prava ima narodu pokazat i učitelje, i uzrok, i netemeljitost, i posljedice nauka, koji hoće da su Hrvati narod malešan i preslab. U tu svrhu služi povjestnička i po narodnosti današnja Hrvatska prispodobljena s drugim državama.

13. Stranka prava ima narod podučiti, da je vjera stvar duševnosti; da se po vjeri ne dieli nijedan narod; da vjera mora biti slobodna tako, da ne smi nitko u ničiju dirat ni svoju drugomu namećati; da narod, različan vjerom nu jedan narodnošću i domovinom, ima biti jedan i u sreći i slobodi, i da dosadanja te struke nesloga u Hrvatskoj dobro služi samo neprijateljem naroda.

14. Tko je na mjestu da može narodu koristiti, neka to mjesto hotice ne pušća, osim za drugo još pogodnije. Drugačije dobra stvar izgubila bi jednoga radina, a namjesto nje-ga dobila bi neprijatelja svojega.

15. Drugovati, razgovarati se s ljudi neizgubljenimi, dobro je svagdje, a gdje narod čita malo, ili ne čita nimalo, ono je upravo potrebno.

16. U pogledu drugovanja budi sveto načelo: viši time što druguje s nižim uzvisuje se-be i pokazuje svoju plemenitost.

17. Buduć je ljudi lahkoumni, prevrtljivi i narućeni, ne ima se bez dovoljnih dokaza vjerovati ni povjerenje davati.

18. Ljude, koji traže samo svoju korist ili razkoš, pod ništo ne primati u stranku i za ništo ne zanašati se na nje, osim ako je temeljita nada, da će se popraviti, i ako svojski o tomu rade, bez da su budi čime osim osvjedočenja na to primorani. Onakovi bo ne samo nisu za pravu radnju, ne samo ne mogu koristiti dobroj stvari, nego oni će ju svakomu za svaku plaću izdati.

19. Poznati ljude do kojih puk drži, i uzroke s kojih drži. Ako je uzrokom bogatstvo ili vlast ili to oboje, za one ljude ne treba brinuti se; nu ne valja ni odbijati ih, osim ako ne imaju drugu vriednost. Puk bo za nje iskreno ne mari; u potaji mrzi nje i one, koji su s njimi, ter će ih prvom zgodom ostaviti, pače i udariti će proti njim.

20. S ljudi, do kojih puk drži poradi njihove pravice, krjeposti, pameti, s takovimi treba drugovati, ter ih upućivati.

21. Protivnikom ne kaživati o svojoj težnji i radnji ni istinu ni neistinu. Ova bo je nedostojna i valjanih muževa i vriedne stranke, a ona škodi kod zlih ljudi. Težnju i radnju stranke otkriva njezin program.

22. Ne vikati, ne groziti se. To bo je i proti ugladjenosti i proti napredovanju dobre stvari. Time se neprijatelji opominju i razjaruju, ter prieće dobra djela.

Recimo da se obje te točke obistine. Tada bi nastalo takmačstvo među Rusijom i Pražkom, i obim bi najvećma stajalo do Hrvata. Magjari bi bili primorani svom snagom raditi o savezu podunajskom, i za taj bi sustav bila i Englezka i Talija, i druge manje države.

U obće, ako nadvlada Francezka, ona će satrti Austriju i Magjare; ako li nadvlada Pražka, niemština austrijanska i izvanjska budu satrti Magjare, a izvanjske države budu mekšati Austriju. U oba slučaja Hrvati dobivaju.

Tako, dakle, izvanjske su okolnosti posve dobre po Hrvate.

Ali ove okolnosti bijahu i dosada više puta po naš narod dobre, nu itako one nam ne pokoristiše. Tomu je uzrok, da naše domaće okolnosti ne bijahu uređjene, da se narod nije znao poslužiti izvanjskom prilikom.

Stranka prava ima raditi, da u buduće ne bude onako.

U tu svrhu obćenit naputak, koji pravim članovom stranke za porabu služi.

II.

1. Strah i plaća, te dvie staze, koje vode k srcu ljudskom, niti su stalne ni vriedne za dobru stvar, ni u vlasti stranke prava. S toga ovoj stranki ne ostaje nego da radi upućivanjem, podučavanjem.
2. Narod hrvatski, u duhovnom obrazovanju koje zanemaren, koje pokvaren koje zasukan, najvećma drži do dobra tjelesnoga. Tu treba narod naučiti, da se do tjelesnoga dobra ne dolazi van kroz dobro duhovno, kroz slobodu i prosvjetljenje.
3. Priprava k slobodi i prosvjetljenju jest: radnja, štednja i sloga.
4. Za ganuti narod na radnju i štednju, u današnjih obzornostih, hoće se uztrpljenja u naučanju, dobra izgleda, i nada sve izkustvenih dokaza, spojenih s naučanjem.
5. Za sklonuti narod na slogu, treba mu pokazati na složnu i nesložnu obitelj, zadrugu, občinu. To bo sve on razumi. Kada se tu osvjedoči o blagoslovu sloge i prokletstvu nesloge, valja ga uputiti, da narod naprama narodu stoji u veliko, kako u malo obitelj napram obitelji, i t. d. Napokon, ima mu se predložiti iz poviesti i života veličanstvo složenih i nesreća nesložnih naroda.
6. Siromaštvo i progonstvo zasadiše u srdce naroda zloću, po kojoj se jedni vesele nad nesrećom drugih, ili barem ne mare za nevolju drugih. To se zlo ne da drugačije izkoreniti, van učeć riečju i primjeri, da se sreća i nesreća jednoga sina domovine od dana do dana pruža i na sve ostale, i zato da svako domaće zlo, ticalo se ono neposredno koga mu drago, svatko ima smatrati za svoje osebno zlo.
7. Narod hrvatski, toliko vjekova varan i trven, izgubio je vjeru u sve one, koji jesu ili se drže nad njim. Stranka prava ima nada sve svojim ponašanjem razložnu vjeru u narodu probuditi i na pravo mjesto dovesti.
8. Seljanstvo i najniže gradjanstvo na jednoj, a svi ostali staleži na drugoj strani, u Hrvatskoj su dva neprijateljna življa. Nijedan taj živalj o sebi ne može ništa; oba složna svemoguća su. Stranka će prava sljubiti i ta dva velika življa i njihove sve diele, ako se svojski zauzme, da, odbaciv iz svih staleža nečiste ljude, iz pravih muževa svih staleža

23. Ne okrivljivati ljude kao takove, ili ljude vlade, nego sve pripisivati sustavu i onim, koji su ga uveli ili ga brane.

24. Narodu ništa ne obećivati, dok mu ne možeš dati, i opominjati ga, neka pazi na one, koji mu obećivaju.

25. Narod uputiti, neka se u svojim stvarih ne zanaša na pojedine ljude, neka se od pojedinih ljudi ničemu ne nada, nego neka sam upravlja svoje velike stvari, i neka nastoji, da uzmogne on sam sebi davati.

26. Svakom prilikom nastojati iz rieči, djela i narave stvari poznati ter narodu otkriti njegove domaće i izvanjske prijatelje i neprijatelje, i obojih težnje i sredstva.

27. Narod uputiti, da mu nikakov sabor ne može pomoći, dok tudjinci ne opaze, da je narod složan s onimi zastupnici u saboru, koji rade o sreći naroda.

28. Svaki član stranke prava ima nastojati, da se usavrši u kojoj struki državna života. Ako kojemu to nije moguće, on neka gleda poznati mane, teškoće i želje kojega staleža, ter način, kojim bi im se dalo pomoći.

29. Dobro ponašanje, triezno življenje, medjusebno prijateljstvo, razložno štovanje, razumna priklonost naprama vriednim i poštenim osebama, to su biljege, po kojih treba da se odlikuju članovi stranke prava.

30. Koji član stranke podpuno prouči i upotrebi ovaj obćeniti naputak, on će u prerijskih slučajih trebati naputak o pojedinkostih.